

DIPLOMATIČKE KARAKTERISTIKE POVELJE KULINA BANA

UDK/UDC: 003.074:929.653(497.15)*1189"
Pregledni naučni rad

Ervina Halilović, MA, viši asistent
Pravni fakultet Univerziteta u Tuzli

Sažetak

Povelja Kulina bana najstariji je diplomatski dokument srednjovjekovne Bosne. Pisana je na dva jezika i dva pisma, bosančicom i latinicom. Povelja Kulina bana predstavlja značajan dokument za proučavanje političkih i privrednih prilika u Bosni. Garantovanje sigurnosti i slobode trgovine Dubrovčanima pokazuje da je Bosna u tom vremenu bila samostalna zemlja sa uređenom državnom organizacijom. Analiza sadržaja povelje pokazat će da je Bosna u XII stoljeću imala formiranu bosansku državnu kancelariju. Osim historijskog konteksta i prilika u kojima je donesena povelja Kulina bana, u radu će se analizirati njen sadržaj kao i osnovni elementi. Srednjovjekovne povelje imale su svoje osnovne sastavne dijelove, a to su protokol (uvod), tekst i eshatokol (zaključak).

Ključne riječi: povelja, srednjovjekovna Bosna, protokol, tekst, eshatokol

Uvod

Ban Kulin bio je bosanski ban koji na vlast došao oko 1180 godine. Smatra se da je na vlast došao poslije smrti cara Manojla Komnena, kao bizantski vazal. Poslije 1180. godine učvrstio je bosansku državu. Za vrijeme njegove vladavine Bosna je bila stabilna i ekonomski jaka zemlja. Za vrijeme vladavine bana Kulina došlo je po pojave i širenja učenja Crkve bosanske. Učenje Crkve bosanske prihvatio je i ban Kulin. Posljedica toga jeste pokušaj krstaškog pohoda na Bosnu, ali i mudri potez bana Kulina koji je doveo do sabora na Bilinom polju i odricanja od heretičkog učenja.

Posebno je za vrijeme bana Kulina karakterističan ekonomski odnos sa Dubrovnikom. Iz tog trgovačkog odnosa proizašla je povelja o slobodi trgovine dubrovačkim trgovcima. Veliki

broj srednjovjekovnih povelja predstavljala je korespondencija sa Dubrovnikom. Osim toga, povelje su jedan od osnovnih izvora prava srednjovjekovne Bosne. Povelja Kulina bana imala je karakter međunarodnog ugovora. To je zapravo ugovor koji potpisuju dvije samostalne države, Bosna s jedne strane i Dubrovnik, s druge.

Povelja Kulina bana sačinjena je 29. augusta 1189. godine. Napisana na dva jezika i dva pisma. Najprije to je starobosanski jezik i bosančica, te latinski jezik i latinica. Uobičajno je bilo da se akti i ugovori sačinjavaju u četiri primjerka, pa se smatra i da je tekst povelje nastao u četiri primjerka. Danas postoje tri verzije ove povelje. Jedan se nalazi u Ruskoj Akademiji nauka i umjetnosti u Sankt Petersburgu, a druga dva primjerka u Dubrovniku. Niti jedan primjer povelje se ne nalazi u Bosni i Hercegovini.

Kada je u pitanju sadržaj, povelje su sadržavale svoje konvencionalne dijelove: protokol (uvod), tekst ili kontekst i eshatokol (zaključak). Protokol je počinjao formulom invokacije, potom je sadržavao intitulaciju i inskripciju. Tekst kao glavni dio povelje mogao je sadržavati različite elemente, pa tako smo imali koroboraciju, arengu, naraciju, promulgaciju, dispoziciju, sankciju, peticiju, svjedoke, zakletvu i slično. Eshatokol je sadržavao datum, aprekaciju, potpis i pečat.

Historijske prilike u Bosni za vrijeme vladavine bana Kulina

„Sljedeći vladar Bosne koji se po imenu spominje nakon bana Borića bio je ban Kulin, poznat kao veliki bosanski ban (*Culin magno bano Bosniae*).“¹ Smatra se da je na vlast došao kao bizantski vazal. Najraniji podatak o njegovoj vladavini potiče iz jednog pisma poslanika rimskog pape Toebalda. Iz tog pisma vidljivo je da je ban Kulin bio u dobrim odnosima sa Rimokatoličkom crkvom.² Pismo je bilo adresirano

1 Imamović, M. (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 26.

2 Papin poslanik pisao je banu veoma učtivo sa naznakom kako je sam želio uručiti mu pismo i blagoslov pape. S obzirom da nije bio u mogućnosti šalje mu ovako blagoslov i pismo pape Aleksandra III. Osim toga poslanik bana Kulina uljudno moli da mu iz poštovanja prema svetom Petru i rimskom papi pošalje dvije sluge i krzna kune. (Klaić, V. (1882.), *Poviest Bosne do*

na bana Kulina, velikog bana Bosne, te je počinjalo riječima plemenitom i moćnom mužu banu Bosne, Kulinu.³ Ovakvo oslovljavanje i nazivanje bana Kulina potvrđuje da je on bio poznati ban, da je Bosna samostalna zemlja na čijem čelu je ban koji je imao jako dobre odnose sa Rimokatoličkom crkvom. Iz pisma koje je Teobold uputio banu Kulinu vidljivo je da je Kulin nosio titulu bana i da takvo oslovljavanje u pismu nije dio učtivosti i tradicije, već zapravo njegove stvarne funkcije.⁴

O porijeklu i tačnom vremenu vladanja bana Kulina nemamo dovoljno podataka. Pretpostavlja se da su ban Kulin i ban Borić pripadnici istog roda, odnosno da su pripadali dinastiji Kotromanića. „Za njih se u jednoj povelji kralja Tvrtka I kaže, da su vladali Bosnom od njenog postanka. Prema tome, dosta je vjerovatno da su Borić i Kulin pripadali istoj dinastiji.“⁵

U XII stoljeću za vrijeme bana Kulina došlo je do širenja imena i teritorija Bosne. U sastav Bosne ušle su oblasti Donjih Krajeva, Usora, Soli i Podrinja.⁶ Bosna je u vrijeme vladavine bana Kulina bila ugledna zemlja. „Papin izaslanik Ivan zove, godine 1203. državu Kulinovu kraljevinom, te kaže da je prostrana deset dana hoda, a i više.“⁷

Ban Kulin je radio na izgradnji i očuvanju samostalnosti bosanske države, kao i na ekonomskom prosperitetu. Rezultat toga upravo je bila povelja o slobodi trgovine izdata Dubrovniku. Iz same sadržine povelje vidljivo je da je ban Kulin bio samostalan vladar Bosne, te da je bio kršćanin. To se zapravo zaključuje na osnovu invokacije na početku povelje, kao i na osnovu datuma na kraju povelje, u kojem se poziva na blagdane Rimokatoličke crkve.

S obzirom na veliko rudno ali i drugo bogatstvo u Bosni se razvila trgovina sa drugim zemljama. „Miran razvoj zemlje, napredna trgovinska razmjena, cvjetanje rudarstva i zanatstva, stanovništvu je

propasti kraljevstva, Dionička tiskara, Zagreb, 56-57.)

3 Imamović, E. (1995.), *Korijeni Bosne i bosanstva*, Biblioteka „Bosna“, Sarajevo, 91.

4 Ćorović, V. (1940.), *Istorija Bosne*, knjiga prva, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 165.

5 Imamović, E., *op.cit.* 99.

6 Anđelić, P. (1982.), *Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo, 33.

7 Klaić, V., *op.cit.*, 65.

donijelo blagostanje u takvim razmjerama da se stotinama godina kasnije u Bosni sjećalo na Kulinova sretna vremena.⁸ Danas je u Bosni i Hercegovini prisutna krilatice „za Kulina bana i dobrih dana“. Tradiciju spominjanja bana Kulina i dobrih dana vršili su i vladari Bosne koji su vladali nakon bana Kulina. Tako ban Matej Ninoslav u svojoj povelji sa Dubrovnikom poziva se na zakletvu koju je i sam ban Kulin koristio.⁹

Nakon smrti Manojla Komnena znatno su smanjeni neprijateljski odnosi Bizantije, Srbije i Ugarske. Na strani Ugarske javilo se zanimanje za teritorij Bosne. Cilj Ugarske bilo je širenje vlasti i zauzimanje što većeg teritorija Balkanskog poluostrva. S tim u vezi postojala je težnja ka prostoru tadašnje srednjovjekovne Bosne. U svom nastojanju Ugarska je imala podršku Rimokatoličke crkve i rimskih papa.¹⁰ Ugarska je kako vidimo imala politički odnosno državni cilj, a to je širenje svog teritorija, dok je cilj crkve prvenstveno vjerski. Rimokatolička crkva imala je značajnu ulogu u sprječavanju pojave i širenja heretičkog učenja. Tako da je došlo do saradnje u ostvarivanju tih ciljeva.

Prvi neposredan izvor Kulinove vladavine zapravo jeste povelja iz 1189. godine. Povelja Kulina bana predstavljala je prvi poznati pisani dokument na staroslavenskom jeziku. Iz sadržine povelje jasno se vidi banov samostalan položaj, odnosno samostalan položaj Bosne.¹¹ Davanje povlastica i garancija slobodne trgovine unutar jedne zemlje mogao je učiniti samo samostalan vladar zemlje, što je zapravo u ovom slučaju i bilo. „Upravo u vrijeme vladavine ovog vladara dolazi i do početka pismenosti na narodnom jeziku; naravno riječ je o Povelji bana Kulina iz 1189. godine. U samoj intitulaciji povelje stoji „ja ban bosanski Kulin“ i u samom tekstu pored navedene etničke odrednice „bosanski“ jasno se vidi i Kulinova „patrimonijalna“ kontrola cijelog bosanskog državnog teritorija.“¹²

8 Imamović, E., *op.cit.*, 94.

9 Ćorović, V., *op.cit.*, 174.

10 Klaić, V., *op.cit.*, 56.

11 Klaić, N. (1994.), *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvrkove krunidbe (1377.g.)*, Eminex, Zagreb, 75.

12 Mutapčić, E., „Srednjovjekovna Bosna i njen narod“, „Bošnjačka pismohrana“ svezak 13. Br. 38-39, Časopis za kulturu Bošnjačke nacionalne zajednice Grada Zagreba, Zagreb, 2014., 33-59.

Između 1190. i 1199. ban Kulin prihvatio je učenje Crkve bosanske koje su pripadnici Istočne i Zapadne crkve nazivali heretičkim. Smatra se da je ban Kulin prihvatio učenje Crkve bosanske zajedno sa svojom porodicom i više od deset hiljada kršćana. Stvarni cilj bana Kulina bio je oduprijeti se utjecaju ugarsko-hrvatskog kralja Bele III.¹³ I nakon smrti kralja Bele III, kralj Emerik nastavio je sa ostvarivanjem svojih političkih ciljeva, te se približio rimskom papi Innocentu III.

Zetski knez Vukan obavijestio je papu o postojanju i širenju heretičkog učenja u Bosni.¹⁴ Nakon pisma zetskog kneza Vukana, papa Innocente III preduzima mjere kako bi ostvario svoj cilj. On je dao ovlaštenja ugarsko-hrvatskom kralju Emeriku da oštro istupi protiv heretika. Međutim u Bosni, nakon Vukanovog pisma papi, nije bilo niti vojnih akcija, niti diplomatskog pritiska. Sam ban Kulin izrazio je spremnost za saradnju.¹⁵ Ban Kulin bio je jako vješt političar, te je iskoristio svoju mudrost da spasi Bosnu od mogućeg križarskog pohoda. On je pisao pismo papi Innocentu III da ne zna razliku između

13 1188. godine bosanska biskupija bila je pod nadležnošću dubrovačkog biskupa. Oko 1191. godine trebala je pripasti mitropoliji spljetskoj. Kralj Bela III utjecao je na tamošnjeg nadbiskupa, ali na rimskog papu, pa je 1191. godine bosanska biskupija podređena spljetskoj metropoliji. Na ova način Bela III nastojao je preko spljetske crkve obnoviti svoj ugled u Bosni. U tome nije uspio jer je već 1197. godine bosanski biskup primio posvetu nadbiskupa u Dubrovniku. To je zapravo i rezultiralo prihvatanjem učenja Crkve bosanske od strane bana Kulina, kako bi se zapravo odupro sili ugarsko-hrvatskog kralja. (Klaić, V., *op.cit.*, 57-58.)

14 Osim Vukana, papu je o patarenima obavijestio nadbiskup spljetski kada je 1200. godine došao u Spljet. Morao je postupati silom protiv tamošnjih patarena. Ipak protiv njih i njihovog učenja nije mogao puno uraditi jer su progonjenji od njega našli utočište u Bosni kod bana Kulina. (*Ibid.*, 60.)

15 Vukanova tvrdnja da je Emerik na bosanske krivovjernike bio „vrlo ljutit” samo je Vukanovo nespretno prikriivanje činjenice da je već tada Emerik želio problem krivovjerja u Bosni riješiti na što bezbolniji način. Umjesto da „vrlo ljutiti” kralj strogo kazni krivovjerce, on ih šalje u Rim da se opravdaju, dakle - kao da nije baš uvjeren u njihovu krivnju, a još je važnije da i ne pokušava iskoristiti situaciju vojnom intervencijom u Bosni. Dvije godine poslije Emerik moli papu da ovaj pošalje osobu svog povjerenja u Bosnu. Konačno, zadnja vijest o odnosima pape i bosanskog krivovjerja potječe ponovo od Emerika koji na vrlo pristojan, ali jasan način poručuje papi da se okani Bosne - što ovaj i čini. (Margetić, L., „*Neka pitanja ranije bosanske povijesti*“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol.56., 6/2006., 1749.)

katoličkog i heretičkog učenje. Tražio je da papa pošalje svog izaslanika kako bi se ustanovio da li postoji takva razlika i kakvo je zapravo učenje koje je on prihvatio.¹⁶

Papa šalje ljude od svog povjerenja kako bi ispitali odnose u Bosni, te da li postoji heretičko učenje. Nakon dolaska papinog izaslanika Ivana de Kazamarisa utvrđeno je da postoji razlika između katoličkog i učenja Crkve bosanske.¹⁷ Ivan de Kazamaris, kao papin izaslanik, potpisao je sa banom Kulinim akt o abjuraciji ili odricanju od heretičkog učenja 8. aprila. 1203. godine na Bilinom polju. Osim bana tu su bili prisutni crkveni i svjetovni velikaši koji su svečano obećali da se odriču krivovjerja.¹⁸

Pismo o širenju heretičkog učenja u Bosni, te incijativa rimskog pape i ugarsko-hrvatskog kralja kratko je trajala, od 1199. do 1203. godine, odnosno do akta o odricanju od heretičkog učenja. Završava se ustvari pismom ugarsko-hrvatskog kralja rimskom papi, kojim ga obavještava da je ban Kulin opet na putu dobre vjere.¹⁹ Zapravo je jasno da su iza vjerskih optužbi da u Bosni postoji heretičko učenje ustvari bili politički motivi i ciljevi.²⁰

U historiografiji je prisutna teza da je srednjovjekovna Bosna Ugarska zemlja, odnosno da je ugarski kralj u svoje kraljevstvo uključio teritorij Bosne i Huma upravo preko Hrvatske.²¹ Prema tom mišljenju ban Kulin na vlast je došao kao bizantski vazal. Vrlo brzo on se oslobodio te vlasti ali je došao u zavisnost od Ugarske, odnosno prihvatio vrhovnu vlast Ugarske. Sima Ćirković tako smatra da je Bosna

16 Imamović, M. (2003.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, treće dopunjeno i redigirano izdanje, Magistrat, Sarajevo, 67.

17 Klaić, N., *op.cit.*, 78.

18 Šanjek, F. (2003.), *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima* (13.-15. st.), Barbat, Zagreb, 11.

19 Margetić, L., 2006, *op.cit.*, 1748.

20 Započela je bliska saradnja između rimske kurije i ugarsko-hrvatskih kraljeva, te raznih vladara iz loze Nemanjića i njihove svetosavske pravoslavne crkve u zajedničkoj borbi protiv heretičke Bosne, kada su u pitanju bosanski heretici, pa bilo da su „patareni“ ili „babuni“, bilo muslimani, nije više nikada prekidala. (Imamović, M., (1998.), *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 33.)

21 Drino, Dž., „Susret srednjovjekovnih kultura Ugarske i Bosne“, *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, 5/2010., 121.

terra regis Hungariae, te da je ugarski kralj Kulinov vrhovni gospodar.²² U svojim konstatacijama on ne nalazi naučno uporište za svoje stavove. Ne navodi se ni kakav je položaj Bosne, ali ni položaj njenog vladara, niti njegove obaveze prema ugarskom kralju. On se naime poziva na vojne sukobe, te sudjelovanje bana Kulina na strani Srbije i Ugarske. Pri čemu možemo zaključiti da sudjelovanje u nekom pohodu ne znači potčinjenost tim vladarima. Ban Kulin, ukoliko je i učestvovao u takvim sukobima mogao je jedino učestvovati kao njihov saveznik.

Da je ban Kulin bosanski ban i da je bio samostalan u svojoj vladavini zaključuje Nada Klaić, analizirajući pisma koje papi upućuje Kulin ali i ugarsko-hrvatski kralj Emerik. Iz akta o odricanju od heretičkog učenja vidljivo je da se odricanje desilo u prisustvu Ivana de Kazamarisa, kao papinog izaslanika i prisutnog *bano Culino domino Bosne*. Osim toga ugarsko-hrvatski kralj Emerik u svom pismu izvještava papu kako Ivan de Kazamaris vodi dvojicu heretičkih predstavnika iz zemlje Kulina bana.²³

O povelji Kulina bana

Povelja Kulina bana predstavlja međunarodni ugovor, odnosno prvi je poznati pisani akt na južnoslavenskom jeziku tog karaktera. Iz analize sadržaja povelje možemo zaključiti da je Bosna u XII stoljeću imala izgrađenu feudalnu strukturu vlasti, te da je ban Kulin patrimonijalni vladar koji se smatrao vlasnikom cjelokupnog državnog teritorija.²⁴ Kao dokaz izgradnje državnosti srednjovjekovne Bosne bila je i banova dvorska kancelarija, koja je predstavljala posljednu kariku u izgradnji feudalne državne organizacije.²⁵

Činjenica da ban Kulin garantuje Dubrovčanima zaštitu od njegovih časnika ustvari pokazuje da je u Bosni postojao prinudni i izvršni organ vlasti.²⁶ Ovakve garancije bosanskih vladara kojima oni garantuju ličnu i imovinsku sigurnost strancima podrazumjeva zapravo slobodu kretanja i trgovine, te znači da su povelje izdavali oni koji

22 Ćirković, S., *op.cit.*, 47.

23 Klaić, N., *op.cit.*, 79.

24 Imamović, M. (2003.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, 66.

25 Imamović, M. (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, 25.

26 Imamović, M. (1998.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, 32.

su imali vlast, odnosno dokaz su njihove samostalnosti u vladanju.²⁷

Sadržaj srednjovjekovnih povelja određen je ciljevima i politikom prema susjedima. Dobro susjedski odnosi su prvenstveno uspostavljeni bili sa Dubrovnikom, što je i rezultiralo velikim brojem ugovora zaključenih upravo između Bosne i Dubrovnika. Ugovor sa Dubrovnikom predstavljao je osnovu za sve kasnije ugovore tog karaktera koje je Bosna odnosno njeni vladari sklapali. Iako je Bosna, s obzirom na rudno bogatstvo bila otvorena i za trgovce drugih zemalja najveći broj ugovora zaključila je upravo sa Dubrovnikom.²⁸ Uobičajno je bilo da je svaki naredni vadar u Bosni sklapao ugovor sa Dubrovnikom ili izdavao povelje sa ciljem potvrđivanja ranije datih trgovačkih povlastica.

„Povelja Kulina bana iz 1189. godine čiji je latinski tekst pisao dubrovački notar dijakon Marin, a slavenski Kulinov dijak Radoje, najstariji je datirani spomenik.“²⁹ Povelja je napisana na dva jezika, latinski i starobosanski jezik, te na dva pisma, latinicom i bosančicom. Povelja Kulina bana pisana je narodnim jezikom, čak pola stoljeća prije nego povelje Nijemaca (1238. godine) Španije ili južne Francuske.³⁰ Jedan je od spomenika pisanih perom, te je sačuvan u čitkom stanju. Napisana je na pergamentu. „Postojanje prepisa i način njihovog presavijanja pokazuje da su se ti prepisi nosili iz Dubrovnika i da je Dubrovnik upotrebljavao Kulinovu povelju kao uzor za sastavljanje kasnijih ugovora.“³¹

Danas postoje tri verzije povelje. Teško je odrediti da li je neka od tih verzija original. Latinični primjerak povelje nalazi se u Akademiji nauka i umjetnosti u Sankt Petersburgu, a druga dva primjerka u Dubrovniku.³² Primjerak povelje u Sankt Petersburgu u cjelosti je sačuvan, te sadrži dvanaest redova teksta na latinskom jeziku i dvade-

27 Durmišević, E., „O nekim ustanovama feudalnog običajnog prava u Bosni“, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 61/2018., 37.

28 Imamović, E., *op.cit.*, 93.

29 Čremošnik, G., „Bosanske i Humske povelje srednjeg vijeka“, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, I/1948., 315.

30 Drino, Dž., Londrc, B., „Povijesno aspekti uticaja prava istočnojadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (europeizacija bosanskog prava?)“, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol.VIII, No.1., 2017., 47.

31 Čremošnik, G., *op.cit.*, 316.

32 <http://miruhbosne.com/?p=22923> Imamović Enver, *Povelja Kulina bana i njen značaj* (datum pristupa 05.02.2020.)

set redova na starobosanskom jeziku. Jedan od dva primjerka povelje u Dubrovniku takođe je neoštećen, dok je drugi oštećen. Neoštećeni primjerak sadrži devet redova teksta na latinskom jeziku i dvadeset pet na starobosanskom jeziku.³³

Unutrašnje karakteristike povelje

Povelje kao javne isprave koje vladar izdaje fizičkim ili pravnim osobama predstavljaju najvažniji izvor za saznanje srednjovjekovnog prava. U strukturi bosanskih srednjovjekovnih povelja razlikovala su se tri osnovna dijela, protokol ili uvod, tekst, te eshatokol ili završne odredbe.³⁴

Protokol je počinjao formulom intitulacije, potom je sadržavao inskripciju i invokaciju. Tekst ili kontekst mogao je sadržavati različite elemente, pa tako imamo naraciju, dispoziciju, arengu, promulgaciju, peticiju, svjedoke, zakletvu, koroboraciju, sankciju i dr. Eshatokol je sadržavao datum, aprekaciju, potpis i pečat vladara.³⁵ Diplomatičke formule sadržavale su veliki broj teološkog sadržaja i to najčešće u invokaciji, sankciji i dataciji.³⁶

Inovokacija je prizivanje Boga, te je mogla biti invokacija znakom (*invocatio simbolica*) i invokacija riječima (*invocatio verbalis*).³⁷ U srednjovjekovnim ispravama vrlo je česta i simbolična i verbalna invokacija. Simbolična invokacija bila je u obliku križa. S druge strane, verbalna invokacija počinjala je izgoravanjem određenih riječi odnosno

33 Turbić Hadžagić, A., „Razvoj bosančice u historiji bosanskog jezika, Zbornik radova „Bosna i Hercegovina i Bošnjaštvo: historija, stvarnost i perspektive“, Univerzitet u Tuzli Filozofski fakultet, 2009.

Turbić Hadžagić, A., „Razvoj poluglasa u nekim bosansko-humskim poveljama“ Bosanski jezik, Časopis za kulturu bosanskog književnog jezika, Univerzitet u Tuzli Filozofski fakultet, 2010.

34 Imamović, M. (2006.), *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 33.

35 Brković, M., „Diplomatičke formule biblijsko-teološkog daržaja u latinskim poveljama bosansko-humskih vladara i velmoža od XII. do XV. st.“, *Croatica Christiana periodica*, Vol.9. No.15, 1985., 25.

36 Korać, D., „Religijski elementi u ispravama Kosača upućenih Dubrovniku“, *Croatica Christiana periodica*, Vol.39. No. 75, 2015., 34.

37 Solovjev, A., „Vlasteoske povelje bosanskih vladara“, *Istorijsko-pravni zbornik*, 1/1949., Sarajevo, 88.

zazivanjem Boga.³⁸ Verbalna je invokacija mogla biti proširena i izrazom amen. Bez obzira na religiju srednjovjekovne povelje su počinjale invokacijom, odnosno molitvom. Povelja Kulina bana sadržavala je i simboličnu i verbalnu invokaciju. Simbolična je bila u obliku križa, a verbalna izražena kroz simbolične riječi „u ime oca i sina i svetoga duha“.

Intitulacija podrazumjeva navođenje imena vladara kao i naziva zemlje ili oblasti kojom je on vladao. Podrazumjeva identifikaciju autora odnosno izvornog tvorca dokumenta, te je neizostavan dio svake povelje. Mogao je vladar ili izdavač povelje biti označen ličnim imenom, zamjenicom, titulom, mjestom u rodoslovu svoje porodice, kao i teritorijama kojima vlada.³⁹ Obično se nalazila na početku isprave, mada je mogla biti i unutar teksta same povelje. Osim toga intitulacija mogla se naći i na samom kraju isprave u obliku potpisa vladara.⁴⁰ Uobičajno je da su najstarije povelje srednjovjekovnih vladara Bosne sadržavale intitulaciju koja se sastojala od vladarevog imena, titule i teritorija kojim je vladao. Povelja Kulina bana sadržavala je intitulaciju i to na početku teksta povelje. Intitulacija je sadržavala titulu vladara, naziv zemlje kojom je vladao, te njegovo ime. U ovoj povelji intitulacija je glasila je „ja ban bosanski Kulin“. Iz same intitulacije vldljivo je da je ban Kulin samostalni vladar Bosne, što zapravo isključuje mišljenja o zavisnosti od bizantske ili ugarske vlasti.

Inskripcija predstavlja identifikaciju destinatora povelje. Uobičajno je bilo da je sadržavaju srednjovjekovne povelje, te da se nalazi odmah nakon intitulacije. Mogla se dakle naći u sastavu protokola ili uvodnog dijela, mada je vrlo često bila i sastavni dio teksta uz dispoziciju. Inskripcija je mogla biti opšta i konkretna. Opšta inskripcija podrazumjeva da se sadržaj povelje daje na znanje svim zainteresiranim licima, obično u vidu proglašenja. S druge strane, konkretna inskripcija podrazumjeva navođenje konkretnog destinatar, odnosno osoba kojima se garantuju prava data u povelji.⁴¹ U najstarijim srednjovjekovnim poveljama Bosne, pa tako i u povelji Kulina bana, po-

38 Korać, D., *op.cit.*, 19.

39 Isailović, N., „*Vladarske kancelarije u srednjovjekovnoj Bosni*“, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 2014.

40 Brković, M., „*Latinske povelje i pisma bosansko-humskih vladara i velmoža od XII. do XV. stoljeća*“, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 13 No. 24, 1989., 206.

41 Isailović, N., *op.cit.*, 350-352.

stojala je direktna ili konkretna inskripcija. Iz teksta je vidljivo da se ban Kulin obraća dubrovačkom knezu Krvašu ali i svim dubrovačkim trgovcima. Izražena je riječima „obećavam Tebi, kneže Krvašu, i svim građanima Dubrovačkim“.

Arenga je svečana uvod u srednjovjekovnim poveljama. Iako nije česta formula povelja, cilj joj je zapravo bio opravdati pravni čin, odnosno izdavanje povelje. Arengom se izlaže opšta, duhovna, moralna ili ideološka motivacija za izdavanje povelje.⁴² Obično je bila prožeta moralnim normama te počivala na stanovištu da Bog čini dobro ljudima, te da i vladar treba činiti dobro i drugim ljudima.⁴³ Arenge su dosta rijetke u srednjovjekovnim poveljama, tako da arengu nije sadržavala ni povelja Kulina bana.

Promulgacija podrazumjeva diplomatsku formulu kojom počinje proglašavanje odluke donosioca povelje te je najčešće spojena sa opštom inskripcijom. Cilj joj je da objavi svim osobama na koje se tekst povelje odnosi pravni čin sadržan u samoj povelji. Moguće je da u povelji predstavljala i poveznicu između protokola i glavnog teksta. Srednjovjekovne povelje nisu redovno sadržavale formulu promulgacije do proglašenja Bosne kraljevstvom.⁴⁴ Povelja Kulina bana takođe ne sadrži promulgaciju.

Naracija predstavlja izlaganje motiva donošenja odnosno izdavanja povelje. U većini vladarskih povelja naracija je subjektivna i napisana iz vladarevog ugla.⁴⁵ Naracija je mogla biti sastavni dio dispozicije, odnosno skupa predstavljaju jednu cjelinu. Naracija je vrlo česta diplomatska formula u srednjovjekovnim poveljama. Svojim sadržajem naracija govori o okolnostima i motivima koji su prethodili donošenju povelje.⁴⁶ Naracija ili ekspozicija naziv je dobila upravo po svom značenju, naracija - pričanje i ekspozicija - izlaganje. Prema položaju naracija je prethodila samoj dispoziciji, mada se može javiti u daljem tekstu periodično sa pisanjem dispozicije.⁴⁷ Za razliku od arenge, koja predstavlja opšti motiv, naracija predstavlja obrazlože-

42 Brković, M., 1985., *op.cit.*, 27-28.

43 Solovjev, A., *op.cit.*, 89.

44 *Ibid.*, 90.

45 Dautović, Dž., Dedić, E., „Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku” *Godišnjak ANUBiH*, 45/2016, 234.

46 Brković, M., 1989., *op.cit.*, 207.

47 Isailović, N., *op.cit.*, 397.

nje za donošenje, odnosno izdavanje povelje. Uobičajno je da su povelje sadržavale naraciju kao diplomatsku formulu, ali postoje i one povelje koje je ne sadrže, kao npr. najstarije povelje. Između ostalog to je i povelja Kulina bana.

„Ekspozicija i dispozicija su jezgro povelje, one su upravo duša povelje.“⁴⁸ Tekst povelje najvećim dijelom odnosi se na dispoziciju. „Dispozicija izražava volju donatora u pogledu pravnog čina, odnosno donosi materijalni i moralni objekt pisma ili povelje.“⁴⁹ Dispozicija predstavlja pravno najznačajniji dio isprave, izuzetno je informativna formula, sa raznolikim sadržajem. Predstavlja glavni dio povelje i osnovni izvor za saznanje brojnih podataka. Sadrži podatke potrebne za šire razmatranje neke teme ali i dosta konkretnih informacija.⁵⁰ U okviru dispozicije kao najvažnijeg dijela povelje vidljivo je da ban Kulin dubrovčanima garantuje slobodu kretanja i trgovine po njegovoj zemlji. Daje im obećanje o prijateljstvu, svakoj pomoći kao i savjetima. Osim toga, garantuje im zaštitu od njegovih časnika, odnosno bilo kakve upotrebe sile. Ban Kulin ih oslobađa obaveznog plaćanja poreza, osim ukoliko mu neko slobodno, po svojoj volji da poklon.

Garantne formule predstavljaju vrlo važan dio srednjovjekovnih povelja i nalaze se najčešće između dispozicije i završnih odredaba. Koroboracija je diplomatska formula kojom se potvrđuje pravo koje je dato dispozicijom.⁵¹ Garantovanje izvršenja i provedbe prava u povelji vladar je osiguravao svjedocima, zakletvom, sankcijom ili nekim dodatnim odredbama.⁵²

Sankcija je mogla biti svjetovna ili duhovna. Svjetovna sankcija je podrazumjevala materijalnu kaznu za nepoštivanje pravnog čina povelje, odnosno prijetnja novčanom kaznom.⁵³ Duhovna sankcija podrazumjevala je prijetnju prokletstvom onima koji bi prekršili odredbe sadržane u dispoziciji.⁵⁴ Sankcija se zapravo sastojala iz tri dijela, zakletve onog koji izdaje povelju da će izvršiti navedeni pravni čin, molbe da i drugi to učine, te prijetnje onima koji to ne budu

48 Solovjev, A., *op.cit.*, 94.

49 Brković, M., *op.cit.*, 208.

50 Isailović, N., *op.cit.*, 410.

51 Solovjev, A., *op.cit.*, 102.

52 Dautović, Dž., Dedić, E., *op.cit.*, 234.

53 Isailović, N., *op.cit.*, 418.

54 Imamović, M. (2006.), *Uvod u historiju i izvore bosanskog prava*, 34.

uradili. Iz analize prevedenog i dostupnog sadržaja povelje možemo zaključiti da povelja Kulina bana nije sadržavala sankciju kao garantnu odredbu.

Zakletva je dio garantne formule koji slijedi nakon dispozicije i podrazumjevala je jamstvo da će prava garantovana poveljom biti poštovana. Jednako kao i duhovna sankcija imala je duhovnu dimenziju jer je osim izjave podrazumjevala zaklinjanje nad svetim pismom ili krstom.⁵⁵

Aprekacija se može objasniti kao cilj ili želja da prava garantovana poveljom budu uspješno realizirana. Aprekacija skupa sa invocacijom sadrži biblijsko načelo po kojem svaki rad treba početi i završiti spominjanjem Boga.⁵⁶ Aprekaciju kao sastavni dio sadrži Kulinova povelja iz 1189. godine. „Aprekaciona formula sreće se već u zakletvi Kulinove povelje u kojoj se auktor kune na poštovanje ugovora, završavajući svoju prisegu formulacijom *sic me Deus adiuvet et hec Sancta IVor evangelia*, odnosno tako mi Bog pomaže i sve Sveto evanđelje.“⁵⁷

Eshatokol sadrži datum, aprekaciju, potpis i pečat. Datacija povelje podrazumjeva stavljanje datuma sačinjavanja povelje. Pravilo je da su srednjovjekovne povelje datirane po godinama od rođenja Isusa. Osim datuma često se spominju i kršćanski blagdani po kalendaru zapadne Crkve.⁵⁸ Povelja Kulina bana sadržavala je tačan datum njenog izdavanja, odnosno sačinjavanja, 29. augusta 1189. godine. Osim toga sadrži i kršćanski blagdan, te se spominje na dan odrubljenja glave Jovana Krstitelja.

Na samom kraju isprave imamo potpis i pečat. Potpisi izdavača povelje su dosta rijetki, tako da je uobičajno da su se na ispravu potpisivali pisari. U ovoj povelji takođe smo imali potpis Kulinovog dijaka Radoje.

Zaključak

Ban Kulin bio je bosanski ban čija je vladavina poznata po samostalnosti i napretku Bosne. Jedini je u narodu sačuvan vladar, tako da se za vrijeme njegove vladavine kaže za *vrijeme bana Kulina i dobrih*

55 Isailović, N., *op.cit.*, 432-433.

56 Brković, M., 1985., *op.cit.*, 30.

57 Isailović, N., *op.cit.*, 364.

58 Brković, M., 1985., *op.cit.*, 29.

dana.

Bosna je za vrijeme vladavine bana Kulina bila samostalna zemlja, iako je u historiografiji postojalo osporavanje njene državnosti i samostalnosti. Sama intitulacija na početku povelje „ja ban bosanski Kulin“ dokazuje suprotno, da povelja doista pripada bosanskoj nacionalnoj historiji. Zaključak o samostalnosti Bosne i njenog vladara možem izvesti i nakon analize nekoliko pisama razmjenjenih između rimskog pape i ugarsko-hrvatskih kraljeva. Naime, za vrijeme širenja učenja Crkve bosanske vidljivo je da ugarsko-hrvatski kralj, ali i rimski papa Kulina oslovljavaju kao bana, odnosno vladara Bosne.

Osim toga za vladavinu bana Kulina veže se i ekonomski napredak zemlje, što je rezultiralo izdavanjem povelje o slobodi trgovine Dubrovčanima. Dokaz samostalnosti Bosne i njenog vladara vidljiv je iz analize sadržaja povelje. Garantovanje slobode kretanja i trgovine, kao i pružanje zaštite stranim trgovcima, zasigurno je dokaz samostalnosti i Bosne i njenog vladara. Takvo pravo mogao je jedino garantovati samostalni patrimonijalni vladar Bosne.

Povelju karakteriše jezik, stil i struktura. Povelja je napisana dvojezično, te na dva pisma, latinicom i bosančicom. Analizom sadržaja povelje vidljivo je da je ona sadržavala uobičajne konvencionalne dijelove srednjovjekovnih povelja. Ona je sadržavala invokaciju, intitulaciju, inskripciju, koroboraciju, dispoziciju, aprekciju, datum, potpis i pečat.

Kulinova povelja ima višestruki značaj za historiju Bosne. Naprije njen sadržaj dokaz je da je Bosna u XII stoljeću samostalna zemlja. Bosna je imala uređenu državnu organizaciju i suverenog vladara. Potom to je najstariji poznati dokument na južnoslavenskom prostoru napisan na narodnom slavenskom jeziku.

Literatura

1. Anđelić, P. (1982.), *Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Svjetlost, Sarajevo.
2. Brković, M., „Diplomatičke formule biblijsko-teološkog daržaja u latinskim poveljama bosansko-humskih vladara i velmoža od XII. do XV. st.“, *Croatica Christiana periodica*, Vol.9. No.15, 1985.

3. Brković, M., „Latinske povelje i pisma bosansko-humskih vladara i velmoža od XII. do XV. stoljeća“, *Croatia Christiana periodica*, Vol. 13 No. 24, 1989.
4. Čremošnik, G., „Bosanske i Humske povelje srednjeg vijeka“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, I/1948.
5. Ćorović, V., (1940.), *Istorija Bosne*, knjiga prva, Srpska kraljevska akademija, Beograd.
6. Dautović, Dž., Dedić, E., „Povelja kralja Tvrtka I Kotromanića Dubrovniku“ *Godišnjak ANUBiH*, 45/2016.
7. Drino, Dž., „Susret srednjovjekovnih kultura Ugarske i Bosne“, *Anali Pravnog fakulteta u Zenici*, 5/2010.
8. Drino, Dž., Londrc, B., „Povijesno aspekti uticaja prava istočno-jadranskih gradova na pravo srednjovjekovne Bosne (europeizacija bosanskog prava?)“, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, vol.VIII, No.1., 2017.
9. Durmišević, E., „O nekim ustanovama feudalnog običajnog prava u Bosni“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, 61/2018.
10. Durmišević, E., „Srednjovjekovna bosanska dvorska kancelarija“, *Zbornik radova sa naučnog skupa „Historija države i prava BiH – izazovi i perspektive“*, JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2017.
11. <http://miruhbosne.com/?p=22923>
12. Imamović Enver, *Povelja Kulina bana i njen značaj*
13. Imamović, E., (1995.), *Korijeni Bosne i bosanstva*, Biblioteka „Bosna“, Sarajevo.
14. Imamović, M. (2006.), *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
15. Imamović, M., (1998.), *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo.
16. Imamović, M., (2003.), *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, treće dopunjeno i redigirano izdanje, Magistrat, Sarajevo.
17. Imamović, M., (2006.), *Uvod u historiju i izvore bosanskog pra-*

- va, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
18. Isailović, N., „*Vladarske kancelarije u srednjovekovnoj Bosni*“, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, 2014.
 19. Klaić, N. (1994.), *Srednjovjekovna Bosna, politički položaj bosanskih vladara do Tvrkove krunidbe (1377.g.)*, Eminex, Zagreb.
 20. Klaić, V. (1882.), *Poviest Bosne do propasti kraljevstva*, Dionička tiskara, Zagreb.
 21. Korać, D., „*Religijski elementi u ispravama Kosača upućenih Dubrovniku*“, *Croatica Christiana periodica*, Vol.39. No. 75, 2015.
 22. Malcolm, N., (2011.), *Bosna kratka povijest*, preveo Zlatko Crnković, Buybook, Sarajevo, 2011.
 23. Margetić, L., „*Neka pitanja ranije bosanske povijesti*“, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, vol.56., 6/2006.
 24. Margetić, L., „*Neka pitanja abjuracije iz 1203. godine*“ Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, No.46, 2004.
 25. Mutapčić, E., „*Srednjovjekovna Bosna i njen narod*“, „Bošnjačka pismohrana“ svezak 13. Br. 38-39, časopis za kulturu Bošnjačke navionalne zajednice Grada Zagreba, Zagreb, 2014.
 26. Solovjev, A., „*Vlasteoske povelje bosanskih vladara*“, Istorijско-pravni zbornik, 1/1949., Sarajevo.
 27. Spahić, V., „*Srednjovjekovne bosanske povelje*“, *Preporodov Journal*, Br. 198-199, KDBH „Preporod“, Zagreb, 2017.
 28. Šanjek, F., (2003.), *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vreli-ma (13.-15. st.)*, Barbat, Zagreb.
 29. Turbić Hadžagić, A., „*Razvoj bosančice u historiji bosanskog jezika*, Zbornik radova „*Bosna i Hercegovina i Bošnjaštvo: historija, stvarnost i perspektive*“, Univerzitet u Tuzli Filozofski fakultet, 2009.
 30. Turbić Hadžagić, A., „*Razvoj poluglasa u nekim bosansko-humskim poveljama*“ *Bosanski jezik, Časopis za kulturu bosanskog književnog jezika*, Univerzitet u Tuzli Filozofski fakultet, 2010.

DIPLOMATIC CHARACTERISTICS OF THE KULIN BAN CHARTER

Ervina Halilović, senior assistant
Faculty of Law, University of Tuzla

Summary

The Charter of Kulin ban is the oldest diplomatic document of medieval Bosnia. It was written in two languages and two letters, Bosnian and a Latin. The charter of Kulin ban is a significant document for the study of political and business conditions in Bosnia. The guarantee of security and freedom of trade for traders from Dubrovnik in Bosnia shows that Bosnia was an independent country with the state organisation in that time. Analysis of the Charter's contents will demonstrate that Bosnia had a Bosnian state office in the XII century. Except the historical context and the opportunity in which the Charter of Kulin ban was brought the work will analyse its contents and the basic elements. Medieval Charter had their basic composition parts, protokol (introduction), text and eshatokol (conclusion).

Keywords: Charter, medieval Bosnia, protokol, text, eshatokol.

R
B